

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD I) ve Mardin İline Etkileri

Seyfettin ASLAN¹

Yılmaz DEMİRHAN²

Muhyettin ERTAŞ³

Özet

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)'nın beş bileşeni bulunmaktadır. Bunlar, Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma, Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Kırsal Kalkınma bileşenidir. Türkiye'de Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) beşinci bileşen kapsamında hazırlanan Kırsal Kalkınma Programı'nı (IPARD I) yönetmekten ve uygulamaktan sorumludur. TKDK, Türkiye'de AB tarafından akredite edilen tek kurumdur.

TKDK, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı beşinci bileşen olan Kırsal Kalkınma kapsamında verilen hibeyi kullanmıştır. TKDK Mardin İl Koordinatörlüğü 2012 yılında kurulmuş ve 2013 yılında proje almaya başlamıştır. Mardin de toplam 167 proje ile sözleşme imzalanmıştır. Yatırımın faaliyete geçmesiyle süt, et, arıcılık gibi sektörler ve istihdama olumlu katkılar sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB, IPARD, Kırsal Kalkınma, Mardin

Eu Pre-Accession Assistance For Rural Development Component (IPARD I) and The Effect To Province of Mardin

Abstract

There are five components of EU Pre-Accession Assistance (IPA). These are Assistance for Transition and Institution Building, Cross-Border Cooperation, Regional Development, Human Resources and Rural Development components. The Agriculture and Rural Development Support Institution (ARDSI), is responsible for managing and implementing the IPARD I Programme in Turkey. ARDSI, which is the only institution to be accredited by European Union in Turkey.

The fifth component of the IPA-Rural Development-funds has used by ARDSI. Mardin Provincial Coordination Unit for ARDSI had been established on 2012 and started to examine projects on 2013. ARDSI had signed 167 agreement with applicants in Mardin. Sectors of milk, meat, beekeeping had effected positively by the activity of investments.

Key Words: EU, IPARD, Rural Development, Mardin

¹ Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, seyfettinaslan68@gmail.com.

² Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yilmaz.demirhan@dicle.edu.tr.

³ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, mirzezal@gmail.com.

1. Giriş

Kalkınma özel olarak da kırsal alanların kalkınması bütün ülkelerin üzerinde durdukları en azından özel kamusal politikalar geliştirmeleri gereken bir alandır. Nitekim kalkınma iktisadı gibi bir disiplinin gelişmesi bile tek başına bu alanın önemini göstermesi bakımından önemlidir. Uzun süre tek tek ülkeler tarafından yürütülen kalkınma politikaları zaman içinde pek çok sebebe bağlı olarak değişip, dönüşmüştür. Ayrıca küresel güç ve devletlerin etkisiyle bu politikaların bütünleşik biçimde ele alındığı yeni yaklaşım ve politikalar da geliştirilmiştir. Kırsal kalkınma politikaları ilk etapta tarımsal temelli yaklaşımları ve buna yönelik hizmetleri veya çözümleri esas alırken sonraki dönemlerde kırsal yoksulluk ve yoksunluklarını gidermeyi amaçlayan entegre politikalar biçiminde tezahür etmiştir.

Türkiye açısından da kırsal alanlara yaklaşım başlangıçta dar çerçeveli içe dönük ve öz kaynakların ön planda olduğu bir biçimdedir. Ancak kırsal alan sorunlarının ulusala etkisi sorunun farklı bir politik yaklaşımla ele alınmasının önünü açmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ile Avrupa Birliği (AB) gibi küresel kuruluşların etki ve yardımları Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarının dünyadaki yaklaşımlardan beslenmesine ve çeşitlenmesine yol açmıştır.

Son dönemde Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarını etkileyen en önemli küresel kuruluş Avrupa Birliğidir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri, 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başladıktan sonra hızlanmıştır. Bir taraftan yeni fasıllar açmaya çalışırken, diğer taraftan da açılan fasıllarda yer alan şartlara kanunları uygun hale getirmek için uyum yasaları çıkarılmaya devam edilmektedir. Bugüne kadar toplam 15 fasıl açılmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015). AB'ye resmi olarak aday olan ya da üye olmasına kesin gözüyle bakılan ülkelere bazı mali yardımlar yapılabilmektedir. Bu yardımlar ülkelerin, uyum sürecinde siyasi, adli, idari, ekonomik alanlarda alması gereken tedbirleri veya gerçekleştirmesi gereken düzenlemeleri kapsamaktadır.

Bu çalışmada, AB'ye aday olan ülkelere kırsal kalkınma kapsamında yapılan mali yardımların ülkemizdeki yansımaları Mardin ili özelinde incelenmiştir. Bu kapsamda literatürdeki kavramsal tanımlama ve yaklaşımlara yer verilmiş, ardından AB kırsal kalkınma politikalarına değinilmiştir. Daha sonra Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarına ve AB üyelik öncesi mali yardım ve kırsal kalkınma için yardım araçlarının Türkiye'ye ve Mardin iline yansımalarına bakılmıştır.

2. Kırsal, Kırsal Alan ve Kırsal Kalkınma Kavramları

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde “kırsal” sözcüğü kır ile ilgili, “az insanın barındığı, genellikle kır durumunda olan yer olarak tanımlanmıştır (TDK Türkçe Sözlük 2016). Urry’e göre kırsal kavramı yerel ekonominin büyük ölçüde tarımsal üretime dayandığı veya tarımsal üretim aracının mülkiyetiyle toplumsal yeniden üretimin ve ilişkilerin belirlendiği bir toplumsal yapılanmayı ve aynı zamanda nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu alanlara işaret eder (Aktaran Kayıkçı, 2009: 23).

Kırsal alan kavramı ise genellikle üretim faaliyetleri, nüfus ve idari statü ve kentsel alanın zıddı olmak üzere çeşitli yönleri ön plana alınarak tanımlanmaktadır. Mesela OECD kırsal alanları tanımlarken nüfus yoğunluğunu esas almaktadır. Kurum, nüfus temelli yaklaşımını iki esasa dayandırmaktadır. Birincisinde, belediyeler gibi yerel yerleşimlerin nüfusu kilometre karede 150 kişinin altında ise buralar kırsal olarak kabul edilir. Daha sonra bölgeler de üç kategoride tasnif edilmektedir. Buna göre bir bölgede nüfusun yarıdan fazlası kırsal alanlarda yaşıyorsa kırsallığı baskın bölgeler, bir bölgede nüfusun %15 ile 50 arası kırsal yerlerde yaşıyorsa bu bölgeler önemli ölçüde kırsal bölge ve son olarak bir bölgenin nüfusunun en fazla %15’i kırsal alanlarda yaşıyorsa buna da kentsel özelliği baskın alanlar denilmektedir (Kayıkçı, 1999:24). Kırsal alanların sınıflandırmasını yapan başka bir çalışmada da üçlü bir ayırım yapılmıştır. Bunlardan ilki uzak/izole alanlar olup, temel özellikleri düşük nüfus yoğunluğu, düşük gelir ve teknoloji üretim, yaşlı nüfus ve zayıf kamu hizmetleri şeklindedir. İkincisi orta kırsal özellikteki bölgelerdir. Bunların karakteristik özellikleri ise birincil ve ikincil üretime dayalı sektörler ve geniş tarımsal çiftliklerin yer aldığı alanlarıdır. Üçüncüsü ekonomik olarak entegre kırsal alanlar olup tamamen ulusal ya da küresel ekonomi ile bütünleşmişlerdir. Bu alanlar artan nüfus, ikincil veya üçüncül sektörlerin varlığı ve sosyal, kültürel ve çevresel mirasın tehdit altında olmasıyla karakterize olurlar (<http://eprints.maynoothuniversity.ie>, 2016).

Geray’a göre kırsal alan kent olarak tanımlanan yerleşim alanları dışında kalan, tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin yapıldığı bucak, köy, mezra, oba gibi yerleşim yerleridir. Buralarda ekonomi genellikle tarıma dayalı olup, insanlar arası ilişkiler çoğunlukla yüz yüzedir. Ayrıca işbölümü ve uzmanlaşmanın yeterince gelişmediği toplumsal alanlarda yaşayan insan kümelerinden oluşmaktadır (Geray, 1999: 12).

Türkiye’de kırsal alan tanımlanırken benzer şekilde büyük ölçüde nüfusun göz önüne alındığı görülmektedir. Bu yaklaşımla 1924 tarihli Köy Kanunu ve bazı Kalkınma Planları kırsal alanları tarif etmişlerdir. Köy Kanunu’na göre nüfusu iki binden aşağı yerleşim yerleri

köy, iki bin ile yirmi bin arasında olan yerleşim yerleri kasaba ve yirmi binden fazla nüfusu olan yerleşim alanları ise şehir olarak kabul edilmiştir. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı da Köy Kanunu gibi kır ve kent ayrımında nüfus ölçütünü esas almıştır.

Özetlemek gerekirse kırsal alan ifadesiyle çoğunlukla köyler ve köylülükten çok fazla çıkmamış yerleşim yerleri akla gelmektedir. Başka bir anlatımla kırsal alan ile devletten yeterince kamu hizmetlerini alamayan, sorunlarını anlatmak için merkezi yönetim ve uzantıları dışında pek muhatap bulamayan, yoksulluk ve yoksunluktan derin şekilde etkilenen ve bu nedenle doğdukları yerde yaşamaktan memnun olmayan insanların yaşadığı coğrafi mekânlar anlaşılmalıdır (Kartal ve Demirhan, 2015: 387).

Ancak son 10-15 yılda belediyeleri düzenleyen kanunların yenilenmesiyle beraber kırsal alanların yapı ve sınırları da değişmeye başlamıştır. Bu çerçevede 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu belediye olma şartını 2000'den 5000'e çıkararak bir bakıma kırsal alan sınırlarını değiştirmiştir denilebilir. Diğer yandan 2012 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununda 6360 sayılı kanunla yapılan değişiklikle ilin mülki sınırları büyükşehir belediye sınırları haline getirildi. Böylece kırsal özellik gösteren pek çok alan bu niteliği değişmeksizin kentsel alan haline getirilmiş oldu. Bu yasal değişiklik ile birlikte kır-kent ayrımı da anlamını yitirmiş gibi görünmektedir.

Kırsal ve kırsal alanları nüfus, tarım vb. özellikleri ile tanımlandığı gibi ilgili literatürde kırsal kalkınma da bu tür mekanlara yönelik hizmet veya yatırım ilişkisi ile açıklanmaktadır. Geray'a göre (1999:12) çoğu kez köy kalkınması ile anlamda kullanılan kırsal kalkınma ya da gelişme kırsal alanlarda yaşayan insanların toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek şekilde üretim, gelir ve refah düzeylerinin arttırılmasını içermektedir. Ona göre insanların toprakla olan ilişkilerinde var olan dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlardaki fiziksel ve toplumsal altyapının kırsal alanlarda da yaratılmasını ve tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesini amaçlayan çok yönlü süreçler, etkinlikler ve örgütlenmeler manasına da gelmektedir. Keleş ise (1998:86) kırsal kalkınmayı kırsal alanların daha bayındır duruma getirilmesi, kamu hizmetlerinin bütünleştirilmesi ve köylerde yaşayan insanların gelir düzeylerinin arttırılması için her düzeyde alınan önlemler ve kapsamlı planlarla kırsal alanlarda sağlanan değişim olarak tanımlamıştır.

İlgili literatürde farklı yorum ve yaklaşımlar olmakla birlikte kırsal kalkınma kırsal alanda yaşayanların bir bütün olarak tarım, ekonomi, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir kaynaklarının arttırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak bütün imkânların harekete geçirilmesine dönük faaliyetleri içermektedir.

Sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin katılım potansiyellerinin ve katkılarının artırılması da kırsal kalkınma kavramı içine değerlendirilebilir (Çekiç ve Ökten, 2009: 204).

Moseley kırsal kalkınmayı üç değişik açıdan ele almıştır. Birincisi kırsal kalkınma; içerisinde eğitim, sağlık, barınma, kamu hizmetleri ve imkânları, liderlik ve yönetim kapasitesi, kültürel miras gibi kırsal alanlarda yaşayan birey ve mekânların yaşamsallığı ile ilgili tüm önemli unsurları kapsayan geniş bir kavramdır. İkincisi kırsal kalkınma; ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel hedeflere sürdürülebilir biçimde adapte olmaya çalışan çok yönlü bir süreçtir. Son olarak kırsal kalkınma; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel değişikliklerle elde edilen sürdürülebilirlik sayesinde tüm topluma uzun vadeli refah oluşturan bir değerdir (Aktaran Kuşat, 2014:69). Bu tanımlamalar bağlamında kırsal kalkınma kent özelliği göstermeyen alanlara belirli kamu hizmetlerini götürerek, ekonomik gelişme ve dönüşümü sağlama, o bölgelerdeki idarelerin yönetim kapasitelerini arttırarak bu şekilde uzun dönemli refah artışı ile kentlerdekine yakın bir yaşamı oluşturma böylece kırsal yoksulluk ve yoksunluğunu giderme girişimi olarak özetlenebilir.

3. Kırsal Kalkınma Politikaları (Yaklaşımları)

Ülkenin bütün kaynaklarını harekete geçirerek bulunulan yerden daha ileri bir ekonomik gelişmişlik düzeyine erişmek dünyadaki tüm ülkeler için önem arz etmektedir. Fakat bundan daha önemlisi kalkınmanın ülke içinde kentsel ve kırsal alanlarda bir birine yakın seviyede oluşturulabilmesidir. Bu nedenle ülkeler belli dönemlerde yapısı değişmekle birlikte çeşitli strateji ve politikaları uygulamaya geçirmekte ve güncelliğini yitirenleri ise yenileri ile değiştirmektedirler.

Kalkınma iki şekilde tanımlanabilir. Birincisi mekânsal diğeri de sektörelidir. Pek çok hükümet geleneksel olarak sektörel kalkınmaya yönelmektedir. Bu durumda hükümet birimleri ya da politika yapıcılar sektör düzeyinde örgütlenmektedirler. Bunun için toplumdaki değişik sektörler için sorumluluk taşıyan ayrı birimler kurmaktadır (Ulaşım Birimi, Tarım Birimi vb. gibi). Kalkınma konusundaki sektörel yaklaşımın sonucu olarak hükümet birimleri kırsal alanlarda önemli etkiler bırakmışlardır. Ancak doğası gereği kırsal kalkınmanın çoğunlukla mekânsal olması bu alandaki yaklaşımın da mekânsal olmasını zorunlu kılmaktadır (<http://eprints.maynoothuniversity.ie>, 2016).

Bu nedenle başlangıcı 19. yüzyıla kadar dayanan kırsal kalkınma yaklaşım veya politikaları zaman içinde teknolojiye meydana gelen değişim ve sosyo-ekonomik faktörlerle farklı biçimler almıştır. Bu çerçevede 1960'lı yıllarda modernizasyon, 1970'lerde devlet

müdahaleleri, 1980’li yıllarda serbest pazar ve 1990’larda ise katılım mekanizmalarını önceleyen kırsal kalkınma yaklaşımları ön plana çıkmıştır. (Çekiç ve Ökten, 2009:203). Kırsal kalkınma yaklaşımlarında ortaya çıkan değişimler uygulamaya da yansımıştır. Bununla beraber kırsal kalkınma son yirmi yılda daha fazla gündemde yer tutmaktadır. Bunda Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi küresel örgütlerin etkisi büyük olmuştur (Giray, Akın ve Gün, 2016). Türkiye’nin kırsal kalkınma yaklaşımlarını da etkileyen bu değişimlerin özünde devlete siyasal alanda biçilen rolün süreç içinde farklılaşması yer almaktadır. Genel olarak uygulanmakta olan kırsal kalkınma politikalarını veya yaklaşımlarına yer vermeden önce kırsal kalkınma politikalarından ne anlaşıldığına bakmak gerekir. Buna göre kabaca kırsal kalkınma politikaları kırsal bölgelerin ekonomik ve sosyal doğasını etkilemek üzere hükümetler tarafından yürütülen bütün aktiviteler olarak tanımlanabilir (<http://eprints.maynoothuniversity.ie>, 2016).

Türkiye’de de benimsenen kırsal kalkınma yaklaşımlarını Geray (1999:14-15) beş maddede özetlemiştir. Bunlar:

1. Köklü değişiklik amaçlayan yaklaşımlar (toprak reformu gibi),
2. Hizmet ağırlıklı yaklaşımlar (kırsal alanlara götürülen kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve sayıca arttırılması),
3. Yerleşim düzeninden kaynaklanan sorunları çözmeye dönük yaklaşımlar (köy birleştirmeleri, köy kent, tarım kent önerileri vb),
4. Gönüllü, katılımcı, demokratik, yöntemlere dayalı kırsal alan toplum kalkınması yaklaşımları,
5. Tarımsal alanda işsizliğe karşı iş sahibi yapma yaklaşımları (kırsal sanayi, boş zaman etkinlikleri gibi) şeklindedir.

Devlet politikaları çeşitli biçimlerde kırsal kalkınmayı yönlendirmektedir. Bazı politikalar kırsal alanların kalkınmasına yönelik sonuçlar doğurur (sağlık, eğitim, sosyal refah gibi). Her ne kadar niyetleri bu olmasa da bu politikaların belli bölgeler üzerinde etkileri olmaktadır. Bazı politikalar kırsal alanlardaki gelişimi amaçlamaktadır. Henüz resmi olarak kırsal kalkınma politikaları olmasa da kırsal alanlardaki belli sektörlere yönelik uygulanmaktadırlar. Bu nedenle daha dar alanları kapsamaktadır (bölgesel sanayi planları gibi). Bir kısım politika ise doğrudan kırsal kalkınma politikası olarak tanımlanmaktadır. Amaçları açıkça tanımlanmıştır ve kırsal alanlarda değişimi hedeflemektedirler. Pek çok politika uygulayıcısı üçüncü yaklaşımın gerçek kırsal kalkınma olabileceğini düşünmektedir.

Kırsal kalkınma politikalarının giderek daha geniş kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Kırsal kalkınma politikası kırsal mekânlar üzerinde etkide bulunacak pek çok politikanın bileşiminden oluşmalıdır (<http://eprints.maynoothuniversity.ie>, 2016). Kırsal alana yönelik yaklaşımların yanı sıra kırsal kalkınma çalışmalarında esas alınan bazı temel prensipler de bulunmaktadır. Bunlar herkese ulaşılabilirlik, bağımlılık yaratmama, sürdürülebilirlik, sorunlara aşamalı yaklaşım, katılımı sağlama ve etkililik şeklindedir (Tolunay ve Akyol, 2006:116-125).

4. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları: LEADER, SPARAD, IPA ve IPARD

Avrupa Birliği, geçmişi 1950’li yıllara kadar giden çok uluslu bir ekonomik ve siyasi yapılanmadır. Bu özelliği nedeniyle pek çok alanda ülkelerin yanı sıra AB’nin de birlik ülkeleri için ürettiği veya önerdiği politikalar seti ile karşılaşmaktadır.

Kırsal kalkınma da AB için önemli bir konu olup hem tek tek ülkeler hem de AB düzeyinde ve hatta aday ülkelere de yönelik politikaların geliştirildiği bir alandır. AB aktif bir kırsal kalkınma politikasına sahiptir. Çünkü bu yaklaşım ülke içinde ve orada yaşayan, çalışanlar için değerli hedef ve amaçlara erişmeye yardım eder. Kırsal bölgeler AB vitrini ve kimliği için hayati role sahiptir. Bunun başlıca nedenlerinden biri AB coğrafyasının %91’nin kırsal özellikte olması ve AB nüfusunun %56’sından fazlasının bu alanlarda yaşıyor olmasıdır. Bunun yanında ülke ve birliğe özgü başka nedenler de kırsal kalkınma politikalarını gerekli kılmaktadır. Teorik olarak AB üyesi ülkeler kırsal kalkınma politikalarını bağımsız olarak belirleme ve uygulama yetkisine sahiptirler. Fakat bu yaklaşım uygulamada zayıf bir şekilde tezahür etmektedir. Bütün AB ülkeleri ihtiyaç duydukları politikaları aynı performansla gerçekleştirememektedir. Diğer yandan kırsal kalkınma politikalarının AB içinde ulusal ve bölgesel düzeyde bölünmesi zor görünmektedir. Bu nedenle birlik düzeyinde ele alınması gerekmektedir (<http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev>, 2016).

Bu çerçevede Avrupa Birliği kırsal gelişme politikası, 1968 yılında Malshot Planı olarak bilinen tarım reformu ile kırsal kalkınma konusunda bazı çalışmaları içermiştir (Ziraat Mühendisleri Odası, 2016). AB’nin ortak tarım politikası yapısal fonlar aracılığı ile oluşturulmuş olup, iki ana politika neticesinde ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi “Roma Antlaşması”, iken diğeri de 1970’lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası”dır. Bu iki temel politika, kırsal alanları belirli

bir ekonomik seviyeye getirecek stratejilerden oluşmaktadır (Yılmaz ve Tolunay, 2007:108-109). 1992 yılında kurulan AB’de malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını hedeflediği gibi birlik içinde ortak bir ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması amaçlanmıştır. 1988 yılında komisyon tarafından “Kırsal Toplumun Geleceği” adlı tebliğ hazırlanmış ve entegre bir yaklaşımla kırsal alanlara bakılması gerektiği belirlenmiştir. 2000 yılına kadar çeşitli araçlarla sürdürülen AB kırsal kalkınma politikaları bu tarihten sonra kırsal alanlarda gerçekleştirilen projelerde karşılıklı tecrübeleri paylaşmak ve yenilikleri desteklemek için LEADER I, LEADER II ve LEADER+ programları uygulamaya konulmuştur (Ziraat Mühendisleri Odası, 2016).

AB bünyesinde Kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç ayrı fondan oluşmaktadır. Bunlar; Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal Fonu (ESF) ve Tarımsal Garanti ve Yön verme Fonu (EAGGF)’nun Yön verme Bölümüdür. Bu üç fonun tarımsal ve kırsal kalkınmanın sağlanması için belirlediği amaçlar arasında tarım, köy kalkınması, meraların geliştirilmesi, tarımsal ürünlerin korunması, kırsal istihdamı artırma, alt yapı yatırımlarını gerçekleştirme, kamusal hizmetleri (sağlık ve eğitim gibi) sağlama ve kırsal alanlarda meslek sahibi yapma yer almaktadır (Gürlük, 2001).

AB bir yandan üye ülkelere yönelik kırsal kalkınma politika ve programları üretirken diğer yandan birliğe üye olacak ülkelere de katılım öncesi bazı politikalar geliştirmiştir. Bu kapsamda merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine katılım öncesi mali yardım sağlarken, Polonya ve Macaristan ekonomilerinin yeniden yapılandırılması için destek programı PHARE, Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı (SPARAD) ve Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı (ISPA) programı yürürlüğe konulmuştur (Can, 2007:25). 2006 yılına kadar sürdürülen bu programdan sonra 2007-2013 arasında yürürlüğe konulan yeni bir fon sağlama programı olan Katılım Öncesi Mali Araç (Instrument for Pre-Accession-IPA) oluşturulmasına dair tüzük taslağı hazırlamıştır. Kısa adı IPA olan “Katılım Öncesi Mali Araç tüzüğünün en önemli bileşenlerinden biri çalışmamızın da ana konusunu oluşturan Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance for Rural Development-IPARD)’dır (Yılmaz ve Tolunay, 2007:111).

IPA üç eksenli oluşmaktadır. Bunlar rekabet (yarışmacı), toprak yönetimi ve kırsal kalkınma şeklindedir. IPA her ne kadar katılım öncesi mali araç olarak aday ülkelere yönelik bir program olarak görünse de üye ülkelerin kırsal kalkınma finansmanı için de yeni koşullar getirmektedir. IPA tüm katılım öncesi araçları tek bir çerçevede birleştirmiş ve tüm aday ve aday olma ihtimali olan ülkelere bütün kategorilerde açık ve kolay katılım öncesi destek

sağlamıştır. IPA'nın beş bileşeni vardır. Bunlar; Kurumsal kapasite geliştirme, Bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, Bölgesel kalkınma, İnsan kaynaklarını geliştirme ve Kırsal kalkınma'dır. IPA her ülkenin ihtiyaçlarını dikkate alarak etkili yardımlar sağlar. Bu yönüyle esnek bir programdır. Yararlanıcı ülkeler program karşısında durumlarına göre iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi katılım sürecinde olan aday ülkelerdir (Hırvatistan, Türkiye ve Makedonya gibi), diğerleri ise potansiyel aday ülkeler olan Bosna-Hersek, Karadağ gibi ülkelerdir (Memişoğlu vd., 2012: 279-280).

Kırsal Kalkınma için Katılım Öncesi Yardım Aracı IPARD Katılım Öncesi Mali Araç IPA'nın en önemli bileşenidir. Programın temel amacı; AB Ortak Tarım Politikasıyla ilgili müktesebatın hazırlanmasına ve aday ülkelerdeki tarım sektörü ile kırsal alanların sürdürülebilir bir biçimde uyumu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkı sağlamaktır. Bu çerçevede desteklenecek tedbirlerde öncelik; pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yeni istihdam alanlarının oluşturulmasıdır (Can ve Esengün, 2007: 48).

Tablo 1: IPA Kapsamında Ülkelerin Yıllara Göre Mali Yardım Miktarları (Milyon Avro)

Ülke	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Arnavutluk	61.0	70.7	81.2	94.1	94.4	94.5	95.3
Bosna Hersek	62.1	74.8	89.1	105.3	107.4	107.8	63.6
Hırvatistan	141.2	146.0	151.2	153.5	156.5	156.1	93.5
Makedonya	58.5	70.2	81.8	91.6	98.0	101.8	113.2
İzlanda	-	-	-	-	12.0	12.0	5.8
Kosova	68.3	184.7	106.1	67.3	68.7	68.8	71.4
Karadağ	31.4	32.6	34.5	33.5	34.1	35.0	34.5
Sırbistan	189.7	190.9	194.8	197.9	201.8	202.0	208.3
Türkiye	497.2	538.7	566.4	653.7	779.9	860.2	902.9

*İzlanda 2011 yılından itibaren destek almaya başlamıştır.

Kaynak:http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/how-does-it-ork/index_en.htm

IPARD I (2007-2013) kapsamındaki bileşenlerin farklı bütçeleri bulunmaktadır. Kırsal Kalkınma Bileşeni için AB tarafından ödenecek yardım miktarı toplam 854,6 milyon avro olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: IPA I Dönemi (2007-2013) Türkiye Mali Yardım Miktarları (Milyon Avro)

<i>BİLEŞEN</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>Toplam</i>
I. Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	256,1	239,6	217,8	231,3	227,5	238,5	1667,5
II. Sınır Ötesi İşbirliği	2,1	2,9	3	3,1	5,1	2,2	2,2	20,6
III. Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,1	366,9	1778,4
IV. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,2	91,2	474,1
V. Kırsal Kalkınma	20,7	53	85,5	131,3	172,5	187,4	204,2	854,6
TOPLAM:	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	856,3	903	4795,2

Kaynak: <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=5> (Erişim Tarihi 01.12.2015)

AB'nin Kırsal Kalkınmayı da içeren aday ülkelere yönelik Katılım Öncesi Yardım Aracı IPA I'nin 2013'te tamamlanmasının ardından 2014-2020 yıllarını kapsayan IPA II programı başlatılmıştır. Programın başlıca beş politika alanı bulunmaktadır. Bunlar: 1. AB üyeliğine geçiş süreci ve politika geliştirme, 2. Bölgesel kalkınma, 3. İstihdam, sosyal politika ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, 4. Tarım ve kırsal kalkınma ile 5. Bölgesel ve sınır ötesi işbirliği şeklindedir (İçişleri Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, 2016).

5. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları

Türkiye önemli oranda kırsal alan ve nüfusa sahip bir ülke olarak kırsal kalkınmaya ayrı ve öncelikli yer vermesi gereken ülkelerden biridir. Özellikle uzun yıllar boyunca kırsal nüfusun kentsel nüfustan fazla olduğu dikkate alındığında bu farklı yaklaşımın da önemi daha anlaşılır olmaktadır. Bu önemine binaen Türkiye Cumhuriyeti başından itibaren kalkınma ve bunun içinde kırsal kalkınma alanında farklı politik araçlar yürürlüğe koymuştur.

Büyük ölçüde Osmanlı'nın devamı niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında idari bazı düzenlemelerle kırsal kalkınmaya çözüm üretmeye çalışmıştır.

Bu düzenlemelerin bir kısmı da Osmanlı'dan kalan mirasın devamı şeklinde olmuştur. Osmanlı'da Tanzimat'a kadar merkezi yönetimin kırsal alanlarla ilişkisi genellikle adalet, güvenlik ve vergi olmak üzere üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunun dışında kırsal alanlar kendi

halinde bırakılmışlardır. Tanzimat'tan sonra bu yaklaşım değişmiş ve kurulan yeni idari yapıyla kırsal alanların sorunlarına daha fazla eğilmiştir. Bu durum, Cumhuriyete de ana hatları ile intikal etmiş, Osmanlı döneminde kurulan il özel idareleri ve köy tüzel kişiliklerinin görevleri Cumhuriyet döneminde biraz farklılaşarak devam etmiştir (Kartal ve Demirhan, 2015: 390).

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte bir taraftan Osmanlı'daki mevcut idari yapılarla kırsal alana yönelik çalışmalar yapılırken diğer yandan yeni politikaların belirlenmesi ve kurumsal yapıların oluşturulması için kimi çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yılında toplanan 1923 İzmir İktisat Kongresi yeni yapılanmaya yön veren çalışmalardan biridir. Kongre'de Türkiye ekonomisinin ilerleyen yılları için önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede kalkınma eksenini ve kalkınmanın ne şekilde gerçekleştirilebileceğine dair kararlar alınmıştır.

Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde kırsal kalkınma amacıyla tarımsal kredi sorununun çözülmesi, aşar vergisinin kaldırılması, eğitime önem verilmesi, köy kökenli aydınların kalkınma girişiminde görevlendirilmesi gibi konular ilk kez hükümetin gündemine girmiştir (Çekiç ve Ökten, 2009:204).

Dünya'da kırsal kalkınma kırsal yaşamı kolaylaştırmak amacıyla yapılacak her türlü faaliyet olarak tanımlanmasına karşın Türkiye'de ise genellikle alt yapı hizmetlerinin kırsala götürülmesi ve tarım işletmelerinin geliştirilmesi olarak anlaşıldığından uzun yıllar politikalar bu alanda yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede Köy Enstitülerinin kurulması, Köy Kent ve Tarım Kent uygulamaları çözüm aracı olarak görülmüştür. Buna paralel olarak kamu kurumlarının kurumsal yapısı da değiştirilmeye çalışılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatının 1960'ta kurulması, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanması, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün kurulması, Devlet Su İşleri, Toprak İskân ve Or-Köy Genel Müdürlükleri, Güney Doğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, KÖYDES ve BELDES gibi yapı ve projeler kırsal kalkınma politikalarına hizmet etmişlerdir. Buna Dünya Bankası destekli kırsal kalkınma projeleri olan Çorum-Çankırı, Erzurum, Ordu-Giresun, Bingöl-Muş ve Sivas-Erzincan gibi yöresel projeler de eklenebilir (Delal, 2007: i).

1980'den sonra küresel ekonomiyle bütünleşme çabaları diğer sektörler gibi gıda sektörünü de dışarıya açık bir pazar haline getirmiş, bu durum başta tarım olmak üzere kırsal alanı ve genelde Türkiye'yi etkilemiştir. Kırsal alanda yaşanan sorunlar hem göçe yol açmış hem de bölgeler arası dengesizlikler ortaya çıkarmıştır. Kırsal iticiliği kentin çekiciliği ile birleşince kırsaldan kente bir göç kısır döngüsü oluşmuştur. Böylece özelde küçük bir

bölgenin sorunu gibi görünün kırsal alan sorunları bütün Türkiye'yi etkiler hale geldiğinden yeni bir yaklaşımla sorunun ele alınmasını da zorunlu hale getirmiştir. Böylece kırsal kalkınma konusu Türkiye'nin ekonomik ve bölgesel kalkınmasının temel yapı taşlarından biri olarak görülmesini sağlamıştır (Çekiç ve Ökten, 2009: 204; Kartal ve Demirhan, 2014: 137).

Tablo 3: Türkiye'de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projeleri

Kırsal Kalkınma Projesi	Proje Zaman Dilimi	Proje Bütçesi	Projenin Amacı
Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi	1990-1999	52,5 Milyon \$	Bingöl-Muş İllerinin az gelişmiş bölgelerinde tarımsal üretimi artırmak ve fakirliği azaltmak, Kırsal istihdam imkânlarını genişletmek, Çiftçi ailelerinin ve özellikle kadınların yaşam standartlarını geliştirmek.
Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi	1991-2001	40,5 Milyon \$	Kırsal altyapının geliştirilmesi, bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması yoluyla, Proje alanındaki çiftçilerin gelir seviyelerini ve Yaşam standardını yükseltmek.
Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi	1993-2001	109 Milyon \$	Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Orta Fırat Havzasında bitki ve su kaynaklarını korumak, barajlara akan nehirlerin üst havzalarında ağaçlandırma, toprak muhafaza, mera ıslahı gibi çalışmaların yapılarak, Erozyonu önlemek, Sediment miktarının azaltılarak barajların ekonomik ömürlerini uzatmak.
Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi	1995-2006	25,7 Milyon \$	Ordu ve Giresun illerinde kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyerek, Gelirlerini artırmak, Yaşam seviyelerini yükseltmek.
Erzincan-Sivas Kalkınma Projesi	2005-2011	30,04 Milyon \$	Sivas ve Erzincan illerinde en az gelişmiş bölgelerde kırsal fakir kitlelerin tarımsal verimliliğini ve gelir seviyesini artırmak, Kırsal istihdam imkânlarının genişletilmesi ve birey/grup inisiyatiflerinin küçük aile işletmelerinde desteklenmesi, Sosyal ve üretken alt yapının iyileştirilmesi, Doğrudan kırsal fakir kitleler ile kurumlara kendine yeterli kazandırılması, Kırsal fakirlerin yaşam şartlarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.
Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi	2004-2012	30,04 Milyon \$	Mera yönetiminin geliştirilmesi, Mera ve orman alanlarının rehabilitasyonunun gerçekleştirilmesi.

Kaynak: (Işık ve Baysal, 2011:175)

Türkiye'de kırsal alana yönelik olarak geliştirilen yukarıdaki politikaları üç başlık altında tanımlamak mümkündür. Bunlar: 1963 öncesi dönem kırsal alanın ekonomik açıdan sektörel yönetimi, 1963-80 dönemi kırsal alanın alansal/bütünleşik yönetimi (kırsal alanda tarıma dayalı gelişme sağlamanın yanı sıra devlet öncülüğünde ihtiyaç duyulan diğer alanlardaki sorunların da çözümünü üstlenme) ve 1980 sonrası özellikle 2000'li yıllar kırsal alan yönetişimi (Sivil Toplum Kuruluşlarının da sürece dahil olması) şeklindedir (Kayıkçı, 2009: 4-5).

1950’li yıllara kadar Türkiye’de genelde kalkınma özelde ise kırsal kalkınma politikalarının ulusal olduğu söylenebilir.

Bu tarihten itibaren ulusal ve kırsal kalkınma politikalarında dış ülke ve kuruluşların etkisi görülmeye başlanmaktadır. Bu süreçte başta ABD olmak üzere, BM, Dünya Bankası, OECD ve AB, Türkiye’nin kırsal kalkınma politikasının değişip, çeşitlenmesinde önemli aktörler olmuşlardır (Kayıkçı, 2009: 1-2).

Özellikle AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanması ile birlikte daha önce değinilen AB kırsal kalkınma politikası araçları Türkiye’yi de bağlar hale gelmiştir. Öyle ki 17 Aralık 2004 ve 3 Ekim 2005 tarihli AB müzakere belgelerinde de en önemli şartlardan biri olarak tanımlanan kırsal alanda yeniden yapılanma ve AB Ortak Tarım Politikalarına uyum çalışmaları, Türkiye’nin yerine getirmesi gereken ev ödevleri niteliğindedir (Çekiç ve Ökten, 2009:204).

AB uyum sürecinde kırsal alan politikalarının daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi I (2007-2013) ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II (2014-2020) yürürlüğe konulmuştur (UKKS, 2014-2020).

Bu çalışmanın esas konusunu da oluşturan Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)’nın bir bileşeni olan Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPARD I) da AB kırsal kalkınma politikasının bir ürünü olup, Türkiye gibi üyelik sürecindeki ülkeleri de kapsamaktadır.

6. AB Kırsal Kalkınma Programı (IPARD I) ve Türkiye

Daha önce de belirtildiği gibi AB 2007-2013 yıllarına ait bütçe dönemiyle birlikte aday ülkelere sağladığı mali yardım mekanizmasında değişikliğe gitmiş ve aday ile potansiyel aday ülkelere yapılan mali yardımları, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) adı altında birleştirmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015). Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı-IPA, AB’nin 2007-2013 dönemi için aday (Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya) ve potansiyel aday (Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova) ülkelere sağladığı tüm katılım öncesi mali yardımları tek bir çerçevede topladığı programın adıdır. Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı-IPA kapsamında verilen mali yardımların temel amacı, Topluluğun uyum politikasının yönetilmesi ve uygulanmasına hazırlanmalarını teminen aday ve potansiyel ülkelere katkı sağlamak, onları üyelikle birlikte devreye girecek yapısal fon uygulamalarına hazırlamak ve dolayısıyla bu ülkelerin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmalarında destek sağlamaktır (IPA, 2015). IPARD I ise AB Ortak Tarım Politikası ile ilgili müktesebatın

uygulanmasına ve aday ülkelerde tarım sektörü ve kırsal alanların sürdürülebilir biçimde yönetimi ve birlik sürecine uyumunu konu almaktadır.

6.1. IPARD Kapsamında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun Kurulması

Türkiye 2007-2013 dönemini kapsayan IPARD I'den itibaren bu alandaki yardımlardan yararlanmaya çalışmıştır. Söz konusu yardımlardan daha iyi şekilde yararlanmak ve bu yardımları kurumsal bir düzeyde yönetmek için 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) 5648 sayılı kanunla kurulmuştur. TKDK, AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Yine 5648 sayılı TKDK kuruluş kanununda, TKDK'nın kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip, özel bütçeli, bu Kanunda hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tâbi ve Bakanlığın ilgili kuruluşu olmak üzere kurulduğu belirtilmektedir.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun temel görevleri; IPARD kapsamındaki proje başvurularının kabulü, belirlenen kriterler çerçevesinde projelerin seçimi, bütçe tahsisi, ödemelerin yapılması ve takibi şeklindedir.

Kurum, merkez ve taşrada örgütlenmiştir. Merkez birimleri İç Denetim, Hukuk ve Personel Birimi, Uygulama Birimi ve Ödemeler biriminden oluşmaktadır. Taşra örgütlenmesi ise Bölgesel ve yerel ofislerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Komisyonu tarafından akredite edilen tek kuruluşu olması açısından önemli bir yere sahip olan TKDK, ilk kurulan 20 il (birinci faz iller) için 2011, daha sonra kurulan 22 il (ikinci faz iller) içinse 2013 yılında AB Komisyonu'ndan yetki devrini almayı başarmış ve IPARD hibelerini kullandırmaya hak kazanmıştır. Halen 42 ilde hizmet vermekte olan TKDK bünyesinde Yönetici, Denetçi, Uzman, Destek Personeli ve Mütercim olarak yaklaşık 2000 kişi çalışmaktadır (TKDK Toplantısı, 2015).

TKDK'nın AB Kırsal Kalkınma fonunu tüketmesi, yatırımların faaliyete geçmesi, istihdama olumlu katkısı, genç ve dinamik bir çalışan profili, yerleşmiş hantal kamu hizmeti anlayışının tersine vatandaş odaklı, etkili ve hızlı hizmet vermesi, ulusal ve uluslararası örgütlerle işbirliğine gitmesi gibi olumlu yönleri sebebiyle, kurumun diğer illerde de kurulması için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na talepte bulunmaktadır. Mevcut 42 il'e ilave olarak, kalan 39 il'de de TKDK'nın kurulması hükümet programına girmiştir ve

hükümet 2016 yılı içinde kalan 39 ilde TKDK'yı kurmayı planlamaktadır (Bloomberght.com, 2015).

6.2. TKDK'nın Faaliyetleri

TKDK, IPARD I programı kapsamında çeşitli alanlarda hibe vermektedir. Hibeler başvuru sahiplerinin yatırım yapmak istediği alanda kurumun istediği şekilde proje hazırlayıp sunması ve bu projelerin TKDK tarafından kabul edilip sözleşmeye bağlanmasıyla verilmektedir. IPARD I programı incelendiğinde, Süt Üreten Tarımsal İşletmeler (büyükbaş ve küçükbaş süt işletmeleri), Et Üreten Tarımsal İşletmeler (büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı işletmeleri), kırmızı ve kanatlı eti kesimhaneleri, et, süt ve meyve sebze işleme paketleme işletmeleri, balık işleme paketleme işletmeleri, arıcılık, tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, otel, halı saha, yerel ürünler, kültür balıkçılığı gibi pek çok alanda hibe verildiği görülmektedir. Yatırımların hibe oranı %50 ile %65 arasında değişmektedir. Destek tutarının %75'i AB, %25'i ise Türkiye tarafından karşılanmaktadır. AB ve Türkiye arasındaki anlaşmalar sayesinde yatırımcılar projelerinin kabul edilmesi durumunda KDV'den de muaf olmaktadır. Yine IPARD I programında bazı yatırımların yapılabilmesi için kırsal alan şartı yer almaktadır. Kırsal alanda bulunan ve gelir düzeyi düşük olan kişilerin kırsalda gerçekleştireceği yatırımlar ile gelirini artırması, bununla birlikte yatırımlar sayesinde istihdamın artması ve ters orantılı olarak göçün azaltılması hedeflenmektedir. IPARD I programı kadın ve genç girişimcilere yönelik, daha fazla hibe alma ve projelerin öncelikli olarak kabul edilmesi gibi avantajlar sağlamaktadır (İPARD Tarım, 2015).

TKDK projeleri çağrı ilanları ile projeleri kabul etmektedir ve projelerin belirli süreler içerisinde hazırlanıp, kuruma sunulması gerekmektedir. TKDK kuruluşundan beri IPARD I programı kapsamında on beş Başvuru Çağrı İlanı'na çıkmıştır. On beşinci çağrı ilanı, IPARD I için son çağrı ilanı olmuş ve kurum IPARD I kapsamında yaklaşık 11 bin projeyi sözleşmeye bağlamıştır. Kurumun vermiş olduğu hibeler ile kurulan yatırımlarda, Türkiye genelinde yaklaşık 45 bin kişiye istihdam sağlanmıştır. Bu sözleşmelerin toplam yatırım tutarı 5,8 milyar, hibe tutarı ise 3,3 milyar TL'dir (TKDK, Kırsal Kalkınma Dergisi, 2015: 1). Bu miktarlar on beşinci çağrı ilanı sonunda sözleşme imzalanacak projelerin belli olmasıyla artacaktır.

TKDK, potansiyel yatırımcıların proje sunma aşamasında öz kaynakları projeyi gerçekleştirmek için yetersiz ise, ön finansman sağlayabilmeleri için 17 banka ve Tarım ve Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile protokoller imzalamıştır (TKDK, D8 Ülkeleri Kırsal Kalkınma Çalıştayı, 2015: 46). Kurum burada yatırım yapmak isteyen; ancak çeşitli

nedenlerden ötürü maddi sıkıntı yaşayabilecek faydalanıcıların, finansman sorununun çözümü için bankalar ve ilgili kuruluşlar ile görüşüp, uygun şartlarda kredi kullanabilmelerinin önünü açmıştır.

TKDK'nın projelerin incelenmesi ve kabul edilmesinden sonraki süreçte ciddi denetim mekanizmaları bulunmaktadır. Yatırımcıların projelerinde manipülasyon, çifte finansman, usulsüzlük, nitelikli dolandırıcılık gibi durumlara karşı ciddi kontroller bulunmaktadır. Bununla birlikte TKDK'nın iç denetim birimi, Hazine denetçileri ve AB Komisyon denetçilerinin de TKDK uygulamaları ve kontrollerinin uygunluğu üzerinde denetimleri bulunmaktadır.

TKDK, kurulmuş olduğu illerde proje hazırlama kültürünü artırmıştır. Kuruma sunulan projeler, proje hazırlama aşamasındaki ağır prosedürler nedeniyle, genellikle danışman firmalar üzerinden sunulmaktadır. Danışman firmalar bu projeleri hazırlayabilmek için kendilerini geliştirme yoluna gitmek zorunda kalmışlardır. Bu da TKDK'nın bulunduğu illerde, danışman firmaların proje hazırlama kabiliyetini artırmıştır. Gerçekten de TKDK'nın proje hazırlamak için yayınladığı dokümanları kontrol edildiğinde, ciddi bir bilgi ve eğitim ihtiyacı gerektiği görülmektedir. TKDK'nın hazırlamış olduğu Etki Değerlendirme Raporu'nda, işletme sahipleri/faydalanıcılar tarafından yatırımın çeşitli aşamalarında danışman firmaların kendilerine güçlük çıkardığı ifade edilmektedir (TKDK Desteklenen Projeler Etki Değerlendirme Raporu, 2015: 78). Buradan danışman firmaların proje hazırlama ve yatırımın uygulama döneminde prosedürlere uyum sağlayamadığından dolayı sorunlar çıktığı sonucuna varılabilir; ancak TKDK'nın bu kadar çok sayıda sözleşme imzalamış olması da danışman firmaların proje hazırlama konusunda zamanla prosedürel anlamda gelişim gösterdiğine kanıt olarak gösterilebilir.

AB'nin beş bileşen kapsamında verdiği bütçeden sadece Kırsal Kalkınma bileşeninin bütçesi tükenmiştir. TKDK, örgütlenmesi, planlaması ve denetim mekanizmalarıyla bu bütçenin ülkemize kazandırılmasını sağlamıştır. Kurum IPARD I programı kapsamında ayrılan bütçeyi bitirmiş ve IPARD II programı AB Komisyonu tarafından onaylanmıştır. 2014-2020 yılları arasında IPARD II programı uygulanacaktır (TKDK Duyuru, 2015).

TKDK, 15. Başvuru Çağrı İlanı ile IPARD I dönemini kapatırken, 2014-2020 yılları arasında uygulanacak olan IPARD II programının ilk başvuru çağrı ilanına çıkmıştır. IPARD II kapsamında yeni alanlara destek verecek olan TKDK'nın kuşkusuz en çok dikkat çeken yatırım alanı yenilenebilir enerji olacaktır. Kurum IPARD I kapsamında işletmelerin kendi ihtiyaçlarını karşılaması için yenilenebilir enerjiye destek vermekteydi (TKDK, IPARD

Bilgilendirme Kitapçığı, 2015). IPARD II kapsamında ise buna ek olarak gerçek ve tüzel kişilerin %65 hibe oranı ile sadece yenilenebilir enerji yatırımı yapması, bazı kamu kuruluşlarının ise yenilenebilir enerji yatırımları için %100'e kadar hibe verecek olması mümkün olacaktır. Bu durum enerji bağımlısı ülkemizin, enerji ihtiyacını azaltacak olması açısından umut vericidir.

7. Kırsal Kalkınma (IPARD I) Programının Mardin İline Etkileri

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir ilimizdir. Tarihi yapılarıyla öne çıkan ilimizin 2014 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre nüfusu 788 bin kişidir (biruni.tuik.gov.tr, 2015). İl'de zaman zaman terör olayları gerçekleşmektedir. Bu durum güvenlik sorunları oluşturmakta, can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. İl'de gerçekleşen terör faaliyetleri yatırımları da olumsuz yönde etkilemektedir.

TKDK Mardin ilinde ikinci faz iller kapsamında 2012 yılında kurulmuş, 2013 yılında yetki devrini almış ve 2013 yılından itibaren proje almaya başlamıştır. Kurum bünyesinde yer alan 27 uzman ve 6 destek personeli ile hizmet vermektedir (TKDK, Kırsal Turizm Sektör Toplantısı, 2015).

TKDK Mardin İl Koordinatörlüğü'nden alınan bilgiye göre, Kurumun proje almaya başladığı 2013 yılından itibaren toplam 167 proje ile sözleşme imzalamıştır. Kuruma sunulan toplam proje sayısı ise 271'dir. Bu projelerin toplam hibe miktarı 80 milyon, yatırım tutarı ise 142 milyon TL'dir. IPARD I'in son çağrısında ise iki proje sözleşme imzalamaya hak kazanmıştır (tkdk.gov.tr, Duyuru, 2015). Bu projelerle birlikte toplam 169 proje ile sözleşme imzalanmış olacaktır. Görüldüğü gibi kurumun kısa sürede sözleşme imzaladığı proje sayısı ve yatırım tutarı hayli yüksektir. Fakat kuruma sunulan proje sayısı ile sözleşme imzalanan proje sayısı incelendiğinde projelerin %40'ının reddedilmiş olması dikkat çekicidir. Bu durum daha önce belirtildiği gibi, danışman firmaların proje hazırlama kapasitesini artırmasıyla doğru orantılıdır. Kurumun prosedürleri ağır olduğu için, iyi hazırlanmayan projeler reddedilmiştir. Ayrıca bazı başvuru sahiplerinin gerekli belgeleri tamamlayamaması ya da Kurumun kontrolleri neticesinde destek kapsamından çıkarılan makine ekipmanların fazla olması da projelerin iptaline yol açmıştır.

Kurum 2013 yılında 7 milyon TL hibe (Mardin.tkd.gov.tr, 2015), 2014 yılında toplam 14 milyon 337 bin TL hibe vermiştir. 2014'te hibe almaya hak kazanan bu işletmelerin toplam yatırım tutarı ise 28 Milyon TL'dir (Mardin.tkd.gov.tr/Duyuru, 2015). İl Koordinatörlüğü'nden alınan bilgiye göre, Kurumun 2015 yılı için Mardin ilinde vermeyi

hedeflediği yılsonu hibe hedefi, 16 milyon TL'dir. TKDK'nın Mardin'de kuruluşundan bugüne kadar 125 yatırım tamamlanmış ve hibe almaya hak kazanmıştır.

TKDK'nın yatırımlarının tamamlanmasıyla, işletmelerde istihdam sayısı da doğal olarak artmıştır. Kurumdan alınan bilgiye göre, işletmelerde istihdam edilen kişilerin sayısı 650'dir. Faaliyete giren işletmelerin çoğunun henüz tamamlandığı ve tam kapasite ile çalışmadığı düşünüldüğünde, istihdam seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir. Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir: Kurumda doğrudan ve dolaylı istihdam olmak üzere iki çeşit istihdam hesaplanmıştır. Doğrudan istihdam sigorta sistemine kayıtlı kişileri, dolaylı istihdam ise mevsimlik işçi gibi geçici istihdamı ifade etmektedir (Anadoluzlenimleri.com, 2015). Kurumun destek verdiği projelerin tamamlanması ve mevcut yatırımların ise kapasitelerinin artmasıyla, istihdam sayısının sürekli bir artış seyrinde olacağı tahmin edilmektedir.

TKDK Mardin İl Koordinatörlüğü'nün hazırladığı bilgi notuna göre, sözleşme imzalanan süt üreten tarımsal işletme sayısı (büyükbaş ve küçükbaş süt işletmesi) 29, et üreten tarımsal işletme sayısı 6, süt işleme tesisi sayısı 2, kırmızı et kesimhane sayısı 1, "çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi" (Arıcılık, Tıbbi Aromatik Bitki Yetiştiriciliği, Süs Bitkisi Yetiştiriciliği) tedbirinden başvuran işletme sayısı 89, "Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi" (El Sanatları, Mısır Kurutma Tesisi, Bakliyat Paketleme, Mobilya Üretimi, Helva Üretimi) tedbirinden başvuran işletme sayısı 31, "Kırsal Turizm" (Restoran, Hotel, Halı Saha, Aquapark) tedbirinden başvuran işletme sayısı 8 ve Alabalık işletme tesisi sayısı da 1'dir.

Hayvancılık sektöründe sözleşme imzalanan yatırımlar incelendiğinde, İl'de önümüzdeki yıllarda hayvancılık sektöründe gelişme beklenmektedir. Özellikle süt işleme tesislerinin faaliyete girmesi, pazar sorununa çözüm getireceğinden, yeni süt çiftlikleri yatırımlarını hızlandıracak ve İl'de süt sektörü daha da gelişecektir. Bunun dışında destek verilen et üreten tarımsal işletmelerle beraber, süt çiftliklerinin kırmızı et sektörüne olumlu olarak etki etmesi beklenmektedir.

TKDK'nın Mardin'e bir diğer etkisi de arıcılık sektöründe gerçekleşmiştir. İl Koordinatörlüğü'nden alınan bilgiye göre bugüne kadar hibe kapsamında 25.566 adet kovan verilmiştir. Arı kovanlarını almaya hak kazanan kişiler, sadece yeni işletmeler değildir. Arıcılık kapsamında Kuruma yeni işletmelerin yanında, mevcut işletmeler de kovanlarını yenilemek için başvuru yapmıştır. Hibe verilen kovan sayısına bakıldığında ilerleyen yıllarda Mardin'de arıcılık sektöründe ciddi gelişme beklenmektedir.

Destek verilen yatırımlara bakıldığında, İl'in yabancı olduğu tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, süs bitkisi yetiştiriciliği gibi alanlarda da yatırım yapıldığı görülmektedir. Yine aquapark ve helva üretimi de farklı yatırım alanları olarak göze çarpmaktadır.

TKDK Mardin İl Koordinatörlüğü'nün hazırladığı bilgi notuna göre, sözleşme imzalanan 101 projenin sahibi 40 yaşın altında yer almaktadır. 18 faydalanıcı ise kadındır. Toplam sözleşme sayısına bakıldığında, hibe almaya hak kazanan kadın faydalanıcı sayısı az görülmektedir; ancak genç girişimci sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu da İl'de hibe konusunda, genç nüfusun bilgi sahibi olduğu ve bu hibelerden aktif olarak faydalandığını göstermektedir; ancak kadınların hibeler konusunda bilgi sahibi olup olmaması hakkında yorum yapılamazsa da, hibelerden henüz yeteri kadar faydalanamadıkları açıktır.

TKDK desteklediği yatırımların 5 yıl boyunca yatırım amacına uygun olarak devam ettirilmesi esastır (Tarımsalhibe.com, 2015). Bu süre içinde yatırımın amacı dışında kullanılması durumunda, ödenen hibe miktarı geri alınır. TKDK Mardin İl Koordinatörlüğü'nden destek alan yatırımların tamamlanma süresi kısa olduğu için Koordinatörlükten yatırım sonrası kontroller konusunda bilgi alınamamıştır; ancak bu konu yatırımların ne kadar yerinde ve doğru olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yatırımını bitirip, daha sonra projeye devam etmeyen, yatırımı farklı bir amaçla kullanan ya da yatırım sonrasında çeşitli konularda hile yaptığı ortaya çıkan faydalanıcılar ciddi yaptırımlarla karşı karşıya kalacaklardır. TKDK yatırımların sürdürülebilir olması için yatırım sahiplerine eğitimler vermektedir (Tkdk.gov.tr/Projeislemeleri, 2015). Bu da Kurum'un yatırımların devamlılığı konusuna önem verdiğinin bir göstergesidir. Kuşkusuz yatırımların ne kadar isabetli olduğuna dair sağlıklı veri sağlanabilecek uygulama sonrası kontrollerin olmaması sağlıklı yorum yapılmasına engel olsa da, bazı yatırımların sürdürülebilirlikleri konusunda olumsuz durumların yaşanması muhtemeldir.

Mardin'in Nusaybin, Derik ve Dargeçit gibi ilçelerinde devam eden çatışmalar yatırımlara olumsuz etkide bulunmaktadır. Koordinatörlük ile yapılan görüşmede Nusaybin bölgesinde sözleşme imzalamaya hak kazanan bazı yatırımcıların, yatırımlarına başlamadığı ifade edilmiştir. Bu yatırımcılar terör olaylarının sona ermesini beklemektedir. Öte yandan terör olayları, yatırım yapmayı düşünen kişilerin yatırımlarını askıya almasına da sebep olmaktadır. İl'de gerçekleşen terör olaylarının sona ermesi durumunda, daha fazla kişinin yatırım için TKDK'ya başvurması beklenebilir. Bu da daha fazla istihdam ve yatırım yapılan sektörün gelişmesine olumlu etkisinin olması anlamına gelecektir. Öte yandan, yatırımların gerçekleşmesi veya sonrasında, yapı malzemeleri, makine ekipman, nakliye, hammadde, yem

gibi yatırımla ilgili olabilecek alanların olumlu olarak etkilenmesi de doğru bir tespit olacaktır.

8. Sonuç

Kırsal bölge veya yörelerde yaşayan insanların yaşam düzeyini arttırarak bu alanlarla diğer alanlar arasındaki gelişmişlik farkını gidermeyi amaçlayan kırsal kalkınma politikaları Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ülkeyi yönetenlerin en önemli gündem maddelerinden biridir. Kırsal kalkınmayı uzun müddet kendi kaynakları ve iç dinamikleriyle gerçekleştirmeye çalışan Türkiye bu kapsamda idari yapılar oluşturmuş, yasal düzenlemeler yapmış ve belli dönemlerde kırsaldaki kalkınmayı sürdürebilir hale getirmek için yörelere özgü faaliyetler yürütmüştür.

Türkiye’nin kırsal kalkınma politikaları, 1950’lerden sonra özellikle de 1960’tan sonra Devlet Planlama Teşkilatının kurulması, ABD gibi bazı batılı ülkelerle kurulan sıkı ilişkiler, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve OECD gibi ulus üstü bazı örgütlerin yardım, destek ve önerileri ile eskisinden farklılaşmıştır.

Avrupa Birliğine üyelik sürecine girilmesi ile beraber kırsal kalkınma politikaları da AB müktesebatının bir parçası olarak AB tarafından sağlanan bazı fonların da yardımıyla biraz daha farklılaşmıştır. Çünkü AB’nin temel amacı hem tek tek ülkeler hem de birlik düzeyinde birbirine yakın bir kırsal kalkınma düzeyi sağlamaktır. Bunun için bir taraftan üye devletlere yönelik politikalar geliştirip bunu sağladığı fonlarla gerçekleştirmeye çalışmakta diğer taraftan ise üye veya üye olma potansiyeli olan ülkeler için bazı katılım öncesi yardım araçları uygulamaya koymaktadır.

Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı IPA ve bunun bir bileşeni olan Kırsal Yardım Programı IPARD bu amaçla aday ülkeler için geliştirilmiş programlardır. Türkiye 2006’dan sonra bu programlara dâhil olarak AB mali ve kırsal yardımlarından yararlanmaya çalışmıştır.

Bu çerçevede önce yardımları düzenli bir biçimde yönetecek olan Tarımsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu kurulmuş ardından bu alandaki fonlar hazırlanan projelerle çekilmeye başlanmıştır. Kurum özellikle kurulmuş olduğu illerde, danışman firmalara AB prosedürlerine göre proje hazırlayabilme kapasitesi kazandırmıştır. Bu projelerin hazırlanması, Kalkınma Bakanlığı, KOSGEB, İŞKUR gibi kurumlara hazırlanan projelere göre çok zor olmasına rağmen, TKDK bugün yaklaşık 11 bin proje ile sözleşme imzalamıştır. Bu projelerin yatırıma dönüşmesi ile hem istihdam artmakta hem de buradan sağlanan katma değer diğer alanları da etkilemektedir. TKDK fon kullandırması dışında ulusal ve uluslar arası

kurum ve kuruluşlara tecrübe aktarımı ile yol göstermesi bakımından da önemli bir görev üstlenmektedir.

IPARD I kapsamında kurulan TKDK'nin yürüttüğü çalışmalar ve kuruluşun kullandığı IPARD fonlarının toplamı yıllar itibariyle önemli bir düzeye çıkmıştır. 2011 yılından günümüze kadar 42 ilde 11 bin yatırımcıya 6 milyar TL tutarında yatırım yapılmıştır. Desteklenen faaliyetler ise (Kırsal Kalkınma Dergisi, süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, süt üretimi, et üretimi, et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kültür balıkçılığı, su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, çiftlik faaliyetleri, yerel ürünler, kırsal turizm ve teknik destekler şeklindedir (Kırsal Kalkınma Dergisi, 2016:4-5).

IPARD I kapsamında TKDK Mardin İl Koordinatörlüğü de Mardin'de üç yıldan kısa bir sürede 142 milyon TL değerinde yatırımı sözleşmeye bağlamıştır. Sözleşmeye bağlanan bu yatırım miktarı çok ciddi bir tutardır. Sözleşme imzalanan 167 projenin 125'i tamamlanmıştır. İl'deki çatışmalı ortama rağmen bu yatırımların yapılıyor olması önemlidir. Kurum bugün hala bazı ilçelerinde sokağı çıkma yasağı varken tanıtım çalışmalarını gerçekleştirmekte ve yatırımların kontrollerini yapmaktadır. İstihdam konusunda TKDK yatırımlarının İl'de olumlu etkisi olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Genç yatırımcılar konusunda TKDK'ya ilginin yüksek olduğundan bahsedebilirsek de, kadın girişimciler konusunda aynı şey söylenemez.

Yatırımların uygulama sonrası kontrolleri başlamadığı için, bu yatırımlar içinde sürdürülebilir olmayan, amacı dışında kullanılan veya olumsuzluk içeren projeler hakkında değerlendirme yapılamamakla birlikte, yatırımların çeşitli sebeplerden ötürü -pazar, hammadde, terör gibi- devamlılığının olamaması riski her zaman bulunduğu için ilerleyen dönemde, bazı yatırımlara ödenen hibelerin geri alınması söz konusu olabilir.

Bütün bu bilgiler ışığında TKDK'nın genelde kurulmuş olduğu 42 İl'e, özelde Mardin'e olumlu etkileri bulunmaktadır. Bu olumlu etkilerin çatışmalı ortamın durması ile artarak devam edeceği değerlendirilmektedir. IPARD I programının tamamlanmasından sonra, IPARD II (2014-2020) programında hibe oranlarının artması ve destek kapsamına yeni sektörlerin alınması sayesinde, ilerleyen yıllarda TKDK'ya olan ilginin artacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak Cumhuriyetin başlarında dar çerçeveli, sektör düzeyli ve büyük ölçüde kırsal alanlara belli yatırımların götürülmesini esas alan Türkiye'deki kırsal kalkınma politikası bugün itibariyle daha geniş kapsamlı, daha fazla hizmet üretmeye odaklanmış ve kır

kent arasındaki gelişmişlik farkını AB ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaşlarıyla gidermeyi amaçlayan bütüncül bir politikaya dönüşme eğilimindedir. IPARD I'den sağlanan deneyim ile IPARD II'den daha fazla yararlanılacağı öngörülmektedir. Bunun için TKDK'nın tüm illerde örgütlenmesi, kurumsal kapasitesini daha da arttırması ve gerek ulusal gerekse AB kırsal kalkınma fonlarının daha geniş kesimlere tanıtılarak yararlanıcı sayısının arttırılması ve böylece yaratılacak katma değerlerle ekonomide çarpan etkisinin sağlanması umulmaktadır.

Kaynakça

- Avrupa Birliği Bakanlığı (2015), <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65>, (Erişim Tarihi: 01.12.2015).
- CAN, Metin (2007), "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği", Toplumsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- CAN, Metin ve ESENGÜN, Kemal (2007), "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği", GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, C 24, S 2, (ss.43-56).
- ÇEKİÇ, Tuba İnal ve ÖKTEN, Ayşe Nur (2009), "Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış", MEGARON, C 4, S 3, (ss.203-213).
- DELAL, İlkyay (2007), "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi, SAPARD ve IPARD Örneği Çalışmasına Önsöz", (Hazırlayan, Metin Can), Toplumsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- GERAY, Cevat (1999), "Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve "İlçe Köy Birlikleri" Önerisi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, C 8, S 2, Nisan (ss. 11-42).
- GÜRLÜK, Serkan (2001), "Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma", Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, C 19, S 4, <http://serkan.home.uludag.edu.tr/rural.pdf>.
<https://ipa.sanayi.gov.tr/tr/content/sss/58>, (Erişim Tarihi: 01.12.2015).
- <https://ipard.tarim.gov.tr/Ayarlar/mevzuat/IPARDProgram.doc> , (Erişim Tarihi: 05.12.2015).
- <http://mardin.tkd.gov.tr/Duyuru.aspx?Id=1008>, (Erişim Tarihi 17.12.2015).
- <http://www.tarimsalhibe.com/ipard-tkdandan-hibe-destegi-nasil-alinir/>, (Erişim Tarihi 22.12.2015).
- <http://www.tkd.gov.tr/Duyuru/tarim-ve-kirsal-kalkinma-calistayi-36>, (Erişim Tarihi: 10.12.2015).
- <http://www.tkd.gov.tr/Duyuru/15-basvuru-cagri-donemi-sozlesme-imzalamaya-hak-kazanan-basvuru-sahipleri-listesi-yayimlanmistir-136>, (Erişim Tarihi: 13.12.2015).
- <http://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/Surdurulebilirlik>, (Erişim Tarihi: 25.12.2015).
- <http://eprints.maynoothuniversity.ie/1177/1/MKMod.pdf>, Social & Economic Aspects of Policy & Planning, (Erişim Tarihi: 2.1.2016).
- <http://www.anadoluzlenimleri.com/turkiye-nin-yeni-kirsal-kalkinma-hamlesi/>, (Erişim Tarihi: 22.12.2015)
- <https://biruni.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, (Erişim Tarihi 13.12.2015).
- <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1841463-tarimda-hibe-programi-81-ile-yayilacak>, (Erişim Tarihi: 11.12.2015).
- http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm, European Commission- Agriculture and Rural Development- Rural Development Policy, (Erişim, 10. 12. 2015).
- İŞİK, Nihat ve BAYSAL, Duygu (2011), "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C 12, S 1, (ss. 165-186).
- KARTAL, Nazım ve DEMİRHAN, Yılmaz (2015), "Yerel Hizmetlerin Kırsal Alanlara Götürülmesi ve Kent Belediyeciliğinden Alan Belediyeciliğine Geçiş: Bir Model Önerisi", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 7, Sayı 13, Nisan (ss. 384-402).

- KARTAL, Nazım ve DEMİRHAN Yılmaz (2014), “Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C 15, S 2, (ss. 135-154).
- KAYIKÇI, Sabrina (2009), Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimleri) ABD, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kırsal Kalkınma Dergisi (2016), TKDK’nın Koşu Mesafeleri, Sayı:3, Ocak, Şubat, Mart.
- Kırsal Kalkınma Dergisi (2015), TKDK’nın Koşu Mesafeleri, Sayı:1, Ekim, Kasım, Aralık.
- KUŞAT, Nurdan (2014), “Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y 10, C 10, S 2, (ss. 65-87).
- MEMİŞOĞLU, Dilek, DURGUN, Ayşe ve YEGÜL, Sibel (2012) “The IPARD Programme In The Context of European Union Rural Development Funds”, 3rd International Symposium on Sustainable Development, May 31 - June 01- 2012, Sarajevo, (ss 275-288).
- T. C. İçişleri Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı (2016), IPA2 Dönemi (2014-2020), <http://www.diab.gov.tr/ipa-2-donemi-2014-2020>, (Erişim Tarihi: 11.1.2016).
- TKDK (2015), Danışman Firma Sektör Toplantısı, Holiday Inn Hotel, Ankara, 26.10.2015.
- TKDK (2015), IPARD Bilgilendirme Kitapçığı, Ankara.
- TKDK (2015), Kırsal Turizm Sektör Toplantısı, Nevşehir Perissia Otel, Nevşehir, 26.11.2015
- TKDK (2015), TKDK –D8 Ülkeleri Kırsal Kalkınma Çalıştayı, Ankara.
- TKDK (2015), TKDK Desteklenen Projeler Etki Değerlendirme Raporu, Ankara.
- TOLUNAY, Ahmet ve AKYOL, Ayhan (2006), “Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, S 2, (ss. 116-127).
- Türk Dil Kurumu Elektronik Türkçe Sözlük (2016), Kırsal?, www.tdk.gov.tr, (Erişim tarihi 14.2.2016).
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), Ankara.
- YILMAZ, Hasan ve TOLUNAY, Ahmet (2007), “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye”, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, S 1, (ss. 107-122).
- Ziraat Mühendisleri Odası (2016), “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri”, www.zmo.org.tr, (Erişim Tarihi: 8.1.2016).